

Innováció – kérdőjelekkel

Olvastam én is *Papp István* izgalmas tanulmányát (*Könyvtáros*, 1988/4., 5., 6. sz.), és teljes hittel helyeselni szerettem volna. Igen! A könyvtárak olyan társadalmi képződmények, amelyekről joggal elváratik az innováció. Néhány megállapításánál azonban kételyeim támadtak, önálló életre keltek, és egyetértésem hitetlenkedővé, tagadóvá változtatták. Töprengéseimet megkíséreltem rendszerezni, és az alábbiakban szeretném megosztani azokat másokkal is. Leginkább az foglalkoztatott, hogy valóban magukban hordják-e a könyvtárak a megújulás képességét, és tényleges társadalmi elvárás-e velük szemben a szervezet, a funkció rugalmas átalakítása?

A társadalmi fogadókészség dolgában helyzetértékelésem a tanulmányban olvasottnál sokkal pesszimistább. A szerző azon megállapítását, hogy a reformok felértékelik a könyvtárak mint információszolgáltató intézmények szerepét, csak jövő időben fogalmazva tudnám egyetértően visszaigazolni. A valóság szerintem az, hogy a gazdaság különböző egységeiben, itt és most, nem alakult ki az információ szükséglet. A vállalkozók rétege szűk, információra nem akar vagy nem tud eleget költeni. Meggyőződésem, hogy az informálódás szükségességének felismerése nem attól fog bekövetkezni, hogy sokan és sokat beszélünk róla. *A tájékozódás hazai gyakorlatában csak akkor lesz átütő változás, ha a mindennapi munka, a piacon való megmaradás nem megy már rutinból, felmentő és megmentő mechanizmusokkal. Ha majd az egyéni és vállalati (munkáltatói) érdek egyaránt megköveteli a rendszeres informálódást, ha a kulturáltság, a konvertibilis tudás nem a jövőbe vetített igény, hanem a hétköznapi követszere lesz.* Ehhez pedig nem vegetáló, hanem felkészült és szolgáltatóképes intézmények (közvetítők) kellenének. A vágyott állapot eléréséhez tehát *politikánknak* bölcs előrelátással *meg kellene előlegeznie* a könyvtárak

számára a jó értelmű *megkülönböztettség* státuszát. Ennek hiányában a reformnak le kell mondania egy potenciális közreműködő segítségéről, sőt a kulturális szféra prioritáshiányát elszenvedni kényszerülő könyvtárak a modernizáció fékezőivé válhatnak. Az információt valós értéként igénylő környezet nem tűrné el a könyvtári rendszer mai fogyatékoságait, a párhuzamosságokat, a kvázi szolgáltatásokat, a lassú ügyintézés (például a könyvtárközi kölcsönzés területén sem). Ma még sokféle tevékenység sorsa a könyvtárosok megítélésén múlik, sokkal inkább azon, mint a racionalitás nyilvánvalóságán. Napjainkban igazán sok, könyvtáraknak is szánt szakirodalmi tájékoztatói kezdeményezésnek lehetünk tanúi. A bőven sorolható példák közül csupán egyet, tipikussága miatt sok tanulsággal szolgálót említek. Társadalomtudományi cikkek repertorizálása

például jelenleg legalább fél tucat jelentékeny intézményben folyik. Gépi feldolgozás és hagyományos bibliografizálás egyaránt fellelhető a kínálatban. A széleskörű hasznosíthatóságot ígérő szolgáltatások léte mégis számos problémát vet fel. Az eszközhiányos felhasználónak (közvetítő intézménynek) nincs választási lehetősége! Előfizeti az olcsóbbat, a számítógép nélkül használható. Emellett óhatatlanul felmerül az a kérdés is, vajon a kevesebb nem lenne-e több? Kifejlesztene-e azonos, csaknem azonos szolgáltatásokat az intézmények, ha az OSZK-ban például az IKR (Időszaki Kiadványok Repertórium) tartalmilag teljes változata, legalább a nagy könyvtárakból, online módon elérhető lenne?

A fentiek hangsúlyozását azért tartom fontosnak, mert véleményem szerint is számos működési zavarnak, felesleges munkának, együttműködési képtelenségnek éppen az az oka, hogy a könyvtárak valamiféle ideára szögezve tekintetüket, a szükségesnél bővebb funkciórendszert működtetnek. Színvonalasan és hatékonyan, vagy gyengén, hatástalannul, esetleg feleslegesen? Ez már keveseket érdekel.

A túlzott mértékű általánosítás ellenérzésem másik oka. Amíg például az állománnyal való gazdálkodás kérdésében vitathatatlanul érvényesül a rendszer egészének figyelembevétele, addig *az újtásra ösztönzésből hiányolom a differenciálást*. Az innováció fogalmának tartalma megítélésem szerint még az igények szintjén sem lehet azonos a rendszer egységeiben. Vagyis minél inkább haladunk a rendszer legkisebb elemei felé, annál inkább kívánatosnak tekintem a hagyományos könyvtári modell szerinti megbízható működést! Számukra az ezen belüli változtatás képességét hangsúlyozom: alakítsák „könyvtárspecifikus” alapszolgáltatásaikat a mindenkori használó és vonzáskör igényeihez, szükségleteihez. Míg a nagyobb, kisugárzó szerepkörű könyvtáraktól a fentiekén túlmenően, a hazardírozásra, felelőtlenségre való csábítás kizárásával elvárható a szolgáltatási kör rendszeres fejlesztése, a bővítés, az újtás. Ha e folyamatnak valami gátat vethet, az bizonyosan a tétováság, a döntésképtelenség.

A túlzottan központosított művelődéspolitikai ugyanis hosszú kivárásokra szoktatta a szakmát. Még az utóbbi években is – a társadalmi szükségletek változásának érzékelése ellenére – tapasztalható volt a „ráérünk, megvárjuk a központi állásfoglalást” szemlélet olyan belső

ügyekben is, mint a szolgáltatási kör kijelölése, a krimik, bestsellerek és irodalmi értékek vásárlásának aránya, a beiratkozási és szolgáltatási díjak kérdése. Mintha csak az lenne jó, ami egyforma! Ezért tehát messzemenően egyetértek a szerzővel: a könyvtári működés mércéje ne egy elvont irányelv legyen, hanem a környezet igényei, szükségletei. Fontosnak tartom viszont ismételten megjegyezni, hogy eme szükségletek gyakran csökevényesek, latensek, központi diktátumokkal esetleg ellentétesek, ezért is van szabad tere a divatnak, a szervesetlen szolgáltatásfejlesztésnek, a rosszul értelmezett szakmai presztízsnak ott, ahol a társadalmi változásokra figyelő, *konkrét vezetési politikának kellene érvényesülni!* Meggyőződésem, hogy a könyvtári „kétarcúság” belső aránya, a megújulás-konzervativitás viszonya intézményenként szükségszerűen változó.

A rugalmasságot pártolom a tevékenységek „könyvtárspecifikusságának” megítélése tárgyában is. Az intézményi környezet, *a kulturális infrastruktúra ismerete nélkül egyetlen könyvtár szolgáltatási körét sem szabad minősíteni!* Vagyis nem mindegy, hogy egy jól működő TIT szervezet mellett vállalkozik-e a könyvtár ismeretterjesztő előadások szervezésére, vagy tevékenységével úrt tölt be, hiányt szüntet meg. A közművelődési könyvtárakban órárend szerint megtartott tanórák minősítése is más lesz, ha azok iskolai könyvtár hiányában szerveződnek, vagy egy időközben kiépült működéssel párhuzamosan tovább élnek.

Ha rajtam múlna, a pénzt hozó „vállalkozások” – szakirányű vagy könyvtáridegen – kérdésében a megengedhetőség határait meglehetősen szűkre fogná, és e határok kijelölését felelős vezetői döntés körébe utalnám. Még haszonnal kecsegtető üzlet ígérete esetén is megfontolandó, milyen árat – funkcionális minőségi engedményeket – kell és szabad fizetni a várható bevétel ellenében. Egy vállalkozás léte vagy hiánya tehát nézetem szerint ugyancsak nem minősít, de az igen, ha nyomában diszfunkció támad. (Például: kötéseti bér-munka – elhanyagolt állomány.)

Nehezen tudok megbarátkozni olyan – könyvtártól teljesen idegen – szolgáltatásokkal, mint például a számítógépes bioritmuskészítés, még akkor is, ha a közönség pénzzel és „használattal” egyaránt hajlandó fizetni érte. (De kulcsmásolás beindításának, időjárási prognózisok árusításának tervéről is hallottam már.) Ugyanakkor nem kell elveimen erőszakot elkövetni, ha egy kávézó (büfé, fagyaltozó)

működtetését ítélem meg. Ismerve a rendszeres könyvtárhasználók szokásait, bizonyos, hogy számos helyen örömmel vennék egy valóban létező hiány megszüntetését.

A sokszektorúság visszaüt! – válaszolnám a szerzőnek, ha tépelődő fejtegetése kérdés volna. Azon túl, hogy országos mértékben jelentős pénzüsszegek a lehetségesnél kisebb hatékonysággal funkcionálnak (párhuzamos beszerzések, végig gondolatlan gépi fejlesztések a mérleg egyik serpenyőjében – választékhiány, korszerűtlen eszközpark a másikban), egy másik tény is konzerváló erővel érvényesül: gomba módra születnek helyi szolgáltatások (ún. adatbankok soványka dokumentumbázison, manufakturális vagy legfeljebb a C 64 teljes technikai „tudásával”!), egyetlen városban akár több is! Az új szolgáltatásért azután dícséretet, létbiztonságot, szépen kidolgozott tervéért központi támogatást is lehet kapni. Azt már kevesen merik belátni és közhírré tenni, hogy használói kör alig van, hogy a meglévő kevés érdeklődő a minőségibb – igaz térítésköteles, gyakran drága – szolgáltatásról tudomást sem szerezhet, a választás lehetőségeiből is kirekesztődik.

Készséggel osztanám fenntartás nélkül a szerző személyzeti politikára vonatkozó nézeteit, ha nem kellene számitásba vennem, hogy az új minőséget létrehozó munka mellett igen nagy mennyiségű rutinszerű, közönséges, mindennapi tennivaló is létezik egy nagy forgalmú intézményben. A vezetőnek nincs sok választási lehetősége. Hiába kínálkozna ésszerű megoldásként a gépesítés, a beruházási döntés nem házon belül születik, a vezetés azt jó

esetben csupán kedvezően befolyásolni képes. Marad hát a bűvészmutatvánnyal felérő egyensúlyozás, méricskélés, bátortalan alig differenciálás az érdemi és a rutinteendők dotálásában. Mert az üzemnek működni kell!

A beiratkozási díjakról. A központi állásfoglalásra várakozva a könyvtárak – hosszabb, rövidebb kiválás után – lépéskényszerbe kerültek. Mára nagyon vegyes kép alakult ki az országban: egy évnyi könyvtárhasználati jog egyik helyen többre, a másikon kevesebbe kerül, vagy éppen ingyenes. De így van ez jól. Bizassék a döntés az intézményre, fenntartóira és használóira, csakúgy, mint a szolgáltatások térítési díjainak esetében! A költségvetések elégtelenségének korában ugyanis be kell látni: ahol nincs fizetőképés kereslet alapszolgáltatásokon felüli térítéses szolgáltatások iránt, ott egyedüli lehetőség a használat jogának jelképes összegű megváltása, amennyiben funkcionális tevékenységgel kíván a könyvtár bevételekhez jutni. Erről pedig, a megrekedés, a visszafejlődés veszélye nélkül, egyetlen könyvtár sem mondhat le.

Nem tudok ráhangolódni a szerzőnek a könyvtári adaptációs készséget – és vele együtt a propagandát – érintő igen elmarasztaló ítéletére. Úgy látom, a hagyományosan elvárt feladatok nem vagy alig teljesítésével több kárt okozunk a könyvtárak hírnevének, elismertségének, mint a szerző által hiányolt funkciók fel nem vállalásával. A használó ugyanis – ha jó sorsa révén több intézménnyel is kapcsolatba kerül – ugyancsak eltérő tapasztalatokat szerezhethet. Találkozhat használhatatlan gyűjteményekkel, szabadidejéhez nem alkalmazkodó nyitvatartási idővel, felkészületlen, udvariatlan személyzettel, ezek pedig kioltják a könyvtári lét „társadalmi szükségességének tudomásulvételére” irányuló, mégoly agresszív törekvések hatékonyságát is. Konkrét példával élve: használható gyűjtemény helyett aligha fog a közönség megelégedni egy érdeklődő információs háló nélkül beindított „közhasznú információs irodával”.

Meggyőződésem, hogy az intézménytípus hasznossága csakis a megszerzett és több generáción hétköznapi tudásként átörökített kedvező tapasztalatok révén lehet nyilvánvaló. Nem vitatom a könyvtári szolgáltatások népszerűsítésének fontosságát, amelyet magam szívesebben nevezek széleskörű tájékoztatásnak, de megbízható és színvonalas szolgálat nélkül eredményt aligha remélhetünk. Ahhoz pedig, hogy az igénybe vevők köre szélesedjen, a mik-

rokörnyezet fogadókészsége is szükséges. Ez utóbbi kialakításában pedig a társadalom számos más egysége (család, iskola, munkahely, kisközösségek) illetékes, szerepüket a könyvtár egymagában képtelen betölteni.

*

Összességében tehát úgy gondolom, az első számú innovációs feladat: korszerű technológiával felszerelni a valódi könyvtárakat, működésképesé és hozzáférhetővé tenni nemzeti

adatbázisainkat, a szakmai információs rendszereket. Ez mindennél hatékonyabban hozzásegítene a racionalizáláshoz, az ésszerűtlen párhuzamosságok és a látszatomunkák felszámolásához, elejét venné újak kialakulásának.

A közművelődési könyvtárak többsége számára pedig nem látok nagyobb – a fentiekben kifejtett értelmű – innovációs kényszert, mint hogy környezetük változásait érzékelve, feladataikat betöltve, szervezeten, hatékonyan működjenek.

Pallósiné Toldi Márta

A könyvtárosok továbbképzése és a KMK

A *Könyvtáros* 1988/8-as számában *Zircz Péter* írt a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1988. évi munkatervéről, többek között ezt: „Tartalmas, szolid, óvatos tervezésre enged következtetni, s azt tükrözi, amit a gyakorlat a KMK-ra rákényszerített: lényegében a közművelődési könyvtári terület gondozását, néhány ezen túlnyúló problematika kivételével. Az utóbbiak közé sorolódik az oktatás, továbbképzés ügye, itt főként a továbbképzésben lenne, lehetne teendője a KMK-nak, ha volna hozzá pénze és szellemi kapacitása.”

Jó lenne tudni, mire gondolt a szerző, mi az, amit a továbbképzés területén a KMK a jelen körülmények között tehetne. Ha valami van mégis, az a KMK-tól független: a továbbképző tanfolyamok anyagi és erkölcsi megbecsülése, oktatási rendszerbe sorolása, szakmai végzettségként való elismertetése. Ezeket 1964 óta minden ilyen jellegű dokumentum sürgette. Azonban várat magára a beigért jogszabály, amely szabályozná a könyvtárosok továbbképzését, összefüggő rendszerré szervezné, illetve biztosítaná a rendszer működésének feltételeit.

Sajnálatos, hogy éppen *Zircz Péter* – úgy is mint az OSZK nyugalmazott főigazgató-helyettese, és a lap főszerkesztője, *Bereczky László*, a KMK volt osztályvezetője nem ismeri a KMK továbbképzéseit. Csukott szemmel és süket füllel kellett az épületben közlekedniük, hogy ne vegyenek tudomást például a zenei könyvtárosok képzéséről. Még jó, hogy a külföld tud róluk. Az UNESCO 1988-as kiadvá-

nya, a *Directory of Social Science Information Courses* három magyar továbbképző stúdiomot említ, mindháromat mi szerveztük.

Köztudott, hogy a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya a könyvtárosok központi továbbképzésének gondját a Könyvtártudományi és Módszertani Központra bízta. A KMK mint a közművelődési könyvtárak koordinációs központja foglalkozik a könyvtárosok továbbképzésével, de kiterjeszti tevékenységét más könyvtártípusok dolgozóira is. Nézzük csupán az 1988-as, megbírált, elmarasztalt évet! Tizenhét tanfolyam került a munkatervbe. Közülük néhány: zenei gyűjteményben dolgozó könyvtárosok másfél éves kurzusa, speciális dokumentumok a könyvtárakban, történelem és művelődéstörténeti ismeretek – kétéves időtartammal, gyermekkönyvtárosok továbbképző tanfolyama, csoportvezetésre felkészítő egyhetes intenzív tréning, szervezőmódszertan a könyvtárban, vezetőképzés közművelődési könyvtárosoknak, vezetőképző szakkönyvtárosoknak, osztályozás és indexelés elmélete és gyakorlata, katalógusszerkesztési tanfolyamsorozat stb. Nem sorolom, akit érdekel, utánanézhethet. Ezeknek egy része idén indult, mások ebben az évben fejeződnek be. Kifejezetten a szakkönyvtárosoknak és a felsőoktatási könyvtártípusban dolgozóknak hat tanfolyamunk szólt, további néhányat valamennyi könyvtártípusnak ajánlottunk, a többit – szám szerint hetet – a közművelődési könyvtárosoknak hirdettünk meg. Ez